

A FŐVÁROSI ÉS A VIDÉKI ÉRTELMSÉG TÁRSADALMI HELYZETÉNEK
ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete 1969-ben a vidéki, 1971-ben a budapesti értelmiség helyzetét vizsgálta.^x Az eredmények tehát kb. 10 évesek. Mi indokolja, hogy ma mégis elővegyük ezeket? Egyik fő indok, hogy azóta sem végeztek hazánkban olyan felmérést, amely a reprezentativitás igényével minden értelmiségi rétegre kiterjedt volna. További fontos szempont, hogy mindkét felmérést azonos módon, lényegében azonos kérdőívvel végeztük, és ez az összehasonlítás olyan lehetőségét teremtette meg, amelyet különböző vizsgálatok eredményei alapján általában nem lehet elérni. Az a tény továbbá, hogy az értelmiség számára vidéken és Budapesten fennálló lehetőségek napjainkban is eltérőek /és feltételezésem szerint még sokáig azok is maradnak/, azt jelenti, hogy a 10 évvel ezelőtti vizsgálati eredmények tanulmányozása ma is időszerű. Végül az eredmények ismertetése mellett szól az is, hogy a budapesti és a vidéki értelmiség helyzetének általános összehasonlítását korábban nem végeztük el, ez tehát az első ilyen átfogó áttekintés.^{xx}

^x A munkát 1969-ben Ferge Zsuzsa, Huszár Tibor, Kulcsár Kálmán, Pataki Ferenc és Szélényi Iván irányították, s lényegében ezt a felmérést ismételtek meg 1971-ben.

^{xx} A budapesti értelmiség helyzetével foglalkozó néhány publikációban, amelyek egy-egy témakört dolgoztak fel, csak elszórtan szerepeltek vidékkel kapcsolatos összehasonlítások.

Vizsgálódásaink a demográfiai adatokra, az anyagi helyzetre, a munkára és munkahelyi viszonyokra, a mobilitásra és a társas kapcsolatokra, a kulturális viszonyokra és a közéleti-politikai aktivitásra terjedtek ki. A témák széles köre nyilvánvalóvá teszi, hogy részletekbe nem mehettünk, célunk elsősorban a problémák feltárása, a további kutatások megalapozása és orientálása volt.

Egy társadalmi réteg helyzetének megítélésénél döntő fontosságú az anyagi-jövedelmi helyzet és a munkahelyi viszonyok mérlegelése. Az életszínvonal emelkedése következtében témáink közül az elmúlt 10 évben éppen az anyagi viszonyok változtak számottevő mértékben, ezért itt forintösszegek helyett célszerűbb lesz, ha csak viszonyszámokat említünk. Az elmúlt időszak társadalmi-politikai stabilitása ugyanakkor egyben azt is jelentette, hogy az értelmiség társadalmi helyzetét jellemző többi vizsgált kérdéskörben nem történt döntő változás.

Anyagi-jövedelmi viszonyok

A főállásból származó havi jövedelem a megkérdezett értelmiségiek körében 1971-ben kb. egyharmadával magasabb volt Budapesten, mint vidéken. Az alacsony jövedelműek aránya a fővárosban csak 7, vidéken viszont 19 százalékot tett ki. Ugyanakkor a fővárosiak 29, a vidékiek 14 százaléka rendelkezett viszonylag magas jövedelemmel.

A válaszadók megoszlása a főállásból származó havi jövedelem nagysága szerint 1971-ben /%/

	Alacsony jövedelem /2000 Ft-ig/	Közepes jövedelem /2001-4000 Ft/	Magas jövedelem /4000 Ft felett/	Összesen
Budapesten	7	64	29	100
Vidéken	19	67	14	100

A vidéken élő értelmiségiek hátrányos helyzete nemcsak a főállásból származó jövedelem, hanem az életszínvonalat inkább meghatározó egy főre jutó havi jövedelem esetében is megmutatkozik. Budapesten a válaszadók közel fele, vidéken viszont csak kb. egyötöde került a viszonylag magasnak mondható, 2000 Ft-ot meghaladó egy főre jutó havi jövedelműek közé. A vidékiek egyharmada, a budapestieknek viszont csak egyhatoda élt havi 1200 Ft-ot meg nem haladó, alacsony egy főre jutó jövedelemből.

A válaszadók megoszlása háztartásuk egy főre jutó havi jövedelmének nagysága szerint 1971-ben /%/

	Alacsony jövedelem /1200 Ft-ig/fő/	Közepes jövedelem /1201-2000 Ft/fő/	Magas jövedelem /2000 Ft/fő felett/	Összesen
Budapesten	15	39	46	100
Vidéken	33	48	19	100

A fenti kereseti és jövedelmi adatok egyértelműen bizonyítják, hogy a vidéki értelmiség helyzete etekintetben jóval kedvezőtlenebb a budapestinél. /Ez akkor is nyilvánvaló, ha figyelembe vesszük a jövedelmi adatok megbízhatóságát rontó közismert tényezőket./ A kereseti színvonalukkal és anyagi előrejutási lehetőségükkel adataink szerint a vidékiek mégis valamivel elégedettebbnek tűnnek, mint budapesti pályatársaik. Ez az eltérés nem nagy, azt azonban mindenesetre bizonyítja, hogy kedvezőtlenebb helyzete ellenére a vidéki értelmiség a budapestinél nem elégedetlenebb kereseti színvonalával. Ennek egyik fő oka az lehet, hogy nem eléggé közismert a vidéki értelmiség kereseti lehetőségeinek a budapestinél korlátozottabb volta. A budapesti értelmiségről ezt nyugodtan elmondhatjuk, hiszen tőlük megkérdeztük /sajnos a vidékiektől nem/, hogy milyennek tartják a szakmájukhoz tartozó értelmiségiek kereseti lehetőségeit a fővárosban, vidéki nagyvárosokban, kisvárosban és falum. A válaszok azt bizonyítják,

hogy a vidék hátrányos helyzetét a fővárosiak túlnyomó többsége nem ismeri.

A budapesti válaszadók megoszlása az értelmiségi kereseti lehetőségek megítélése szerint /%/

	A kereseti lehetőség			Összesen
	rossz	közepes	jó	
Budapesten	12	69	19	100
Vidéki nagyvárosban	6	71	23	100
Kisvárosban	11	66	23	100
Falun	20	58	22	100

Ha a különbségek nem közismertek is, a vidéki értelmiség érzelmi kereseti lehetőségeinek viszonylag korlátozott voltát. Erre pl. abból is következtethetünk, hogy egy munkahely megítélésénél a kereseti színvonalat fontosabbnak tartják vidéken, mint Budapesten.

Az anyagi helyzet egyik meghatározó eleme a lakás. Egyrészt a legtöbb esetben megtestesíti a multbeli jövedelmi helyzetet, másrészt az önálló lakás léte, nem léte, illetve milyensége jelentősen befolyásolja a jövedelem jelenlegi és jövőbeni felhasználási lehetőségét. A család használatában lévő szobák számát tekintve a vidéki értelmiség valamivel kedvezőbb helyzetben van a budapestinél. Vidéken jóval alacsonyabb az egy szobás lakásban lakók aránya, s valamivel magasabb a nagy lakásokkal rendelkezőké, mint a fővárosban. Ha viszont a lakások komfortját is figyelembe vesszük, a vidék előnye csökken. A fővárosi értelmiségnek ugyanis 83 százaléka, a vidékieknek pedig csak 68 százaléka lakik komfortos lakásban. /Érdekes, hogy ennek ellenére Budapesten többen elégedetlenek a lakás komfortjával, mint vidéken!/

A válaszadók megoszlása a család használatában lévő
szobák száma szerint /%/

	Egy szoba	Másfél vagy két szoba	Két és fél vagy három szoba	Négy vagy több szoba	Összesen
Budapesten	19	43	33	5	100
Vidéken	8	52	34	6	100

Nem elhanyagolható különbség az sem, hogy Budapesten a válaszadások 2 százaléka, vidéken viszont 20 százaléka szolgálati lakásban lakik!

Tevékenység és munkahely

Az értelmiségi tevékenységet nagymértékben befolyásolják a szakmai tájékozódás és szakmai kapcsolattartás lehetőségei. A fővárosban rendelkezésre álló tájékozódási és kapcsolattartási lehetőségeket mind a vidéki, mind a fővárosi válaszadók kb. négyötöde jónak tartja. A megkérdezett vidéki és budapesti válaszadók egyetértenek abban is, hogy ezek a lehetőségek a fővárostól a falu felé haladva egyre rosszabbak. Eltérnek viszont a vélemények a különbségek mértékének megítélésében: A vidéki válaszadók kevésbé tartják rosszabbnak a vidéki lehetőségeket, mint a budapestiek. Felmerül a kérdés, hogy melyik vélemény áll közelebb a valósághoz. Ennek eldöntésére összehasonlították a budapesti értelmiség két csoportjának véleményét: Azokét, akik korábban hosszabb-rövidebb ideig vidéken dolgoztak azokéval, akik csak Budapesten dolgoztak. Kiderült, hogy a falusi tapasztalatokkal is rendelkező budapesti válaszadók még rosszabbnak ítélik a falusi lehetőségeket, mint azok, akik soha nem éltek falun. A kisvárosban fennálló szakmai tájékozódási és kapcsolattartási lehetőségeket a vidéki városi tapasztalattal rendelkező és nem rendelkező budapesti válaszadók egyformán ítélik meg. A vélemények ilyen alakulása arra enged következtetni, hogy

a budapestiek itélnék realisabban, vagyis a vidéken fennálló szakmai tájékozódási és kapcsolattartási lehetőségek a valóságban még annál is rosszabbak, mint amilyen rossznak érzik azokat a vidéken élő értelmiségiek.

A szakmai előrehaladás lehetőségét a budapesti válaszadók falun látják a legrosszabbnak, s innen a főváros felé haladva egyre jobbnak, a vidékiek viszont kisvárosban látnak legkisebb lehetőséget a szakmai előrehaladásra, s falun, nagyvárosban és a fővárosban pedig egyre nagyobbát. Figyelemre méltó, hogy a fővárosi lehetőségek megítélésében mutatkozik a legnagyobb véleményeltérés: ezeket a budapestiek 35, a vidékiek 57 százaléka tartja jónak.

A vidéki tapasztalatokkal rendelkező és nem rendelkező budapesti válaszadók véleményének összevetése azt mutatja, hogy a szakmai előrehaladás településtípusonkénti lehetőségeinek megítélésénél nemcsak az ismeretek, a tapasztalat, hanem az egyéni elvárások, illetve remények teljesülésének mértéke is fontos szerepet játszik. Ezt a hatást elsősorban a fővárosi szakmai előrehaladási lehetőségek megítélésénél érhetjük tetten. Említettem, hogy a budapesti lehetőségeket a vidékiek sokkal kedvezőbbnek vélik, mint maguk a budapesti értelmiségiek. Azok a budapestiek viszont, akik vidékről kerültek a fővárosba, még a tösgyökeres budapestieknél is rosszabbnak ítölik az itteni szakmai előrehaladási lehetőségeket. Ez egyrészt azt jelenti, hogy a főváros - legalábbis a szakmai előrehaladás lehetősége tekintetében - közelről, a személyes tapasztalatok tükrében elveszti a vidékiek szemében fennálló "varázsát". Másfelől azt is sejteni engedi, hogy a vidékről felkerült értelmiségiek egy jelentős része nem találta meg számítását a fővárosban, s ezért rosszabb a véleménye a többi budapesti pályatársáénál.

Az értelmiségi tevékenység és munkahely kapcsolatához további érdekes adalékot jelent a hivatali és az anyagi előrehaladás lehetőségének megítélése. /A korábbiaktól eltérően itt nem a pályatársakét általában, hanem a válaszadó munkahelyén fennálló saját lehetőségeit kutattuk./

A hivatali előrehaladási lehetőségeivel a budapesti válaszadóknak mindössze 17 százaléka teljesen elégedett, holott 45 százalék azok aránya, akik jelenlegi munkahelyükön magasabb beosztásba kerültek. A vidékiek körében a két adat között jóval kisebb az eltérés: 24 százalékuk elégedett, ugyanakkor csak 30 százalékuk került magasabb beosztásba.

Anyagi előrehaladási lehetőségeivel a válaszadóknak csak kis hányada elégedett teljesen, vidéken csak minden hatodik, Budapesten csak minden hetedik válaszadó nyilatkozott így /15-17 %/.

Ide tartozó kérdés a vezetők utánpótlása, amelynél lényeges különbséget tapasztaltunk a budapesti és a vidéki helyzet között. Adataink szerint vidéken a közép- és alsósztintű vezetőket elsősorban vállalat- és intézményen belül nevelik ki, a felsőszintű vezetők többségét pedig "kivülről" hozzák, "készen kapják". A fővárosban viszont ez a tendencia alig érvényesül. Míg pl. Budapesten a közép- és alsósztintű vezetőknek 72 százaléka beosztottként kezdett dolgozni jelenlegi munkahelyén, és itt került magasabb beosztásba, vidéken ez az arány csak 55 százalék volt. Vidéken a felsőszintű vezetők 59 százaléka már felsőszintű vezetőként került jelenlegi munkahelyére, Budapesten ugyanakkor ez az arány mindössze 11 százalék volt! Ezek az adatok arra utalnak, hogy - felméréseink idején - a kádernevelés Budapesten sokkal inkább a munkahelyhez kötődött, vidéken viszont nagyobb szerepe volt ebben a különböző "felettes" szervezeteknek.

A különböző munkahelyi tényezők közül egy munkahely megítélésénél mind Budapesten, mind vidéken a szakmai megbecsülést tartották a legfontosabbnak, második helyen a kereseti színvonalat említették, s fontosságát tekintve a harmadik helyre a végzett munka érdekessége került. A szakmai megbecsülést vidéken jóval fontosabbnak és a kereseti színvonalat is fontosabbnak tartották, mint a budapestiek.

A munkahelyre általában jellemző különböző tényezők /13-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-1044-1045-1046-1047-1048-1049-1050-1051-1052-1053-1054-1055-1056-1057-1058-1059-1060-1061-1062-1063-1064-1065-1066-1067-1068-1069-1070-1071-1072-1073-1074-1075-1076-1077-1078-1079-1080-1081-1082-1083-1084-1085-1086-1087-1088-1089-1090-1091-1092-1093-1094-1095-1096-1097-1098-1099-1100-1101-1102-1103-1104-1105-1106-1107-1108-1109-1110-1111-1112-1113-1114-1115-1116-1117-1118-1119-1120-1121-1122-1123-1124-1125-1126-1127-1128-1129-1130-1131-1132-1133-1134-1135-1136-1137-1138-1139-1140-1141-1142-1143-1144-1145-1146-1147-1148-1149-1150-1151-1152-1153-1154-1155-1156-1157-1158-1159-1160-1161-1162-1163-1164-1165-1166-1167-1168-1169-1170-1171-1172-1173-1174-1175-1176-1177-1178-1179-1180-1181-1182-1183-1184-1185-1186-1187-1188-1189-1190-1191-1192-1193-1194-1195-1196-1197-1198-1199-1200-1201-1202-1203-1204-1205-1206-1207-1208-1209-1210-1211-1212-1213-1214-1215-1216-1217-1218-1219-1220-1221-1222-1223-1224-1225-1226-1227-1228-1229-1230-1231-1232-1233-1234-1235-1236-1237-1238-1239-1240-1241-1242-1243-1244-1245-1246-1247-1248-1249-1250-1251-1252-1253-1254-1255-1256-1257-1258-1259-1260-1261-1262-1263-1264-1265-1266-1267-1268-1269-1270-1271-1272-1273-1274-1275-1276-1277-1278-1279-1280-1281-1282-1283-1284-1285-1286-1287-1288-1289-1290-1291-1292-1293-1294-1295-1296-1297-1298-1299-1300-1301-1302-1303-1304-1305-1306-1307-1308-1309-1310-1311-1312-1313-1314-1315-1316-1317-1318-1319-1320-1321-1322-1323-1324-1325-1326-1327-1328-1329-1330-1331-1332-1333-1334-1335-1336-1337-1338-1339-1340-1341-1342-1343-1344-1345-1346-1347-1348-1349-1350-1351-1352-1353-1354-1355-1356-1357-1358-1359-1360-1361-1362-1363-1364-1365-1366-1367-1368-1369-1370-1371-1372-1373-1374-1375-1376-1377-1378-1379-1380-1381-1382-1383-1384-1385-1386-1387-1388-1389-1390-1391-1392-1393-1394-1395-1396-1397-1398-1399-1400-1401-1402-1403-1404-1405-1406-1407-1408-1409-1410-1411-1412-1413-1414-1415-1416-1417-1418-1419-1420-1421-1422-1423-1424-1425-1426-1427-1428-1429-1430-1431-1432-1433-1434-1435-1436-1437-1438-1439-1440-1441-1442-1443-1444-1445-1446-1447-1448-1449-1450-1451-1452-1453-1454-1455-1456-1457-1458-1459-1460-1461-1462-1463-1464-1465-1466-1467-1468-1469-1470-1471-1472-1473-1474-1475-1476-1477-1478-1479-1480-1481-1482-1483-1484-1485-1486-1487-1488-1489-1490-1491-1492-1493-1494-1495-1496-1497-1498-1499-1500-1501-1502-1503-1504-1505-1506-1507-1508-1509-1510-1511-1512-1513-1514-1515-1516-1517-1518-1519-1520-1521-1522-1523-1524-1525-1526-1527-1528-1529-1530-1531-1532-1533-1534-1535-1536-1537-1538-1539-1540-1541-1542-1543-1544-1545-1546-1547-1548-1549-1550-1551-1552-1553-1554-1555-1556-1557-1558-1559-1560-1561-1562-1563-1564-1565-1566-1567-1568-1569-1570-1571-1572-1573-1574-1575-1576-1577-1578-1579-1580-1581-1582-1583-1584-1585-1586-1587-1588-1589-1590-1591-1592-1593-1594-1595-1596-1597-1598-1599-1600-1601-1602-1603-1604-1605-1606-1607-1608-1609-1610-1611-1612-1613-1614-1615-1616-1617-1618-1619-1620-1621-1622-1623-1624-1625-1626-1627-1628-1629-1630-1631-1632-1633-1634-1635-1636-1637-1638-1639-1640-1641-1642-1643-1644-1645-1646-1647-1648-1649-1650-1651-1652-1653-1654-1655-1656-1657-1658-1659-1660-1661-1662-1663-1664-1665-1666-1667-1668-1669-1670-1671-1672-1673-1674-1675-1676-1677-1678-1679-1680-1681-1682-1683-1684-1685-1686-1687-1688-1689-1690-1691-1692-1693-1694-1695-1696-1697-1698-1699-1700-1701-1702-1703-1704-1705-1706-1707-1708-1709-1710-1711-1712-1713-1714-1715-1716-1717-1718-1719-1720-1721-1722-1723-1724-1725-1726-1727-1728-1729-1730-1731-1732-1733-1734-1735-1736-1737-1738-1739-1740-1741-1742-1743-1744-1745-1746-1747-1748-1749-1750-1751-1752-1753-1754-1755-1756-1757-1758-1759-1760-1761-1762-1763-1764-1765-1766-1767-1768-1769-1770-1771-1772-1773-1774-1775-1776-1777-1778-1779-1780-1781-1782-1783-1784-1785-1786-1787-1788-1789-1790-1791-1792-1793-1794-1795-1796-1797-1798-1799-1800-1801-1802-1803-1804-1805-1806-1807-1808-1809-1810-1811-1812-1813-1814-1815-1816-1817-1818-1819-1820-1821-1822-1823-1824-1825-1826-1827-1828-1829-1830-1831-1832-1833-1834-1835-1836-1837-1838-1839-1840-1841-1842-1843-1844-1845-1846-1847-1848-1849-1850-1851-1852-1853-1854-1855-1856-1857-1858-1859-1860-1861-1862-1863-1864-1865-1866-1867-1868-1869-1870-1871-1872-1873-1874-1875-1876-1877-1878-1879-1880-1881-1882-1883-1884-1885-1886-1887-1888-1889-1890-1891-1892-1893-1894-1895-1896-1897-1898-1899-1900-1901-1902-1903-1904-1905-1906-1907-1908-1909-1910-1911-1912-1913-1914-1915-1916-1917-1918-1919-1920-1921-1922-1923-1924-1925-1926-1927-1928-1929-1930-1931-1932-1933-1934-1935-1936-1937-1938-1939-1940-1941-1942-1943-1944-1945-1946-1947-1948-1949-1950-1951-1952-1953-1954-1955-1956-1957-1958-1959-1960-1961-1962-1963-1964-1965-1966-1967-1968-1969-1970-1971-1972-1973-1974-1975-1976-1977-1978-1979-1980-1981-1982-1983-1984-1985-1986-1987-1988-1989-1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2

mint Budapesten. A vidéki értelmiség szembetűnően elégedet-
tebbnek mutatkozott a munkaszervezéssel, az irányítás szín-
vonalával és a szakmai megbecsüléssel.

A vidékiek között magasabb azok aránya, akik úgy érzik, hogy munkahelyükön önállóan dolgozhatnak és megvalósíthatják szakmai elképzeléseiket. Egyéniségük szakmai téren történő kibontakozására, az ugynevezett "önmegvalósításra" is nagyobb lehetőséget láttak vidéken, mint a fővárosban.

Budapesten többen gondoltak munkahely-változtatásra, mint vidéken. Érdekes, hogy a munkahely-változtatás lehetőségét vidéken és a fővárosban nagyjából egyformán ítélték meg, sőt Budapesten valamivel magasabb volt azok aránya, akik azért nem gondolnak munkahely-változtatásra, mert úgy érzik, nincs rá lehetőségük.

Mobilitás, társas kapcsolatok

A budapesti és vidéki értelmiségi válaszadóink származás szempontjából igen eltérő képet mutatnak. A fővárosiak kevesebb, mint 40, a vidékiek közel 60 százalékának volt fizikai dolgozó az apja. A vidékhez /4 %/ viszonyítva Budapesten feltűnően magas /20 %/ a kereskedő és iparos családból származó értelmiségiek aránya.

A vidéki és a fővárosi értelmiség nemcsak származás szempontjából tér el egymástól jelentősen, hanem a nemzedéken belüli mobilitásuk is különbözően alakult. Budapesti válaszadóinknak például több mint fele, a vidékieknek viszont csak kb. egyharmada dolgozott első foglalkozásában a felmérés idején. Azok aránya, akiknek legalább négy különböző foglalkozása volt a felmérést megelőzően, Budapesten 14, vidéken pedig 21 százalék volt. Ez a különbség feltehetően a nagyobb káderezéssel, a vidéki értelmiség pályaalakulásának jellegzetességeivel, a 10 évvel ezelőtt még gyakran "univerzálisnak" tekintett felsőszintű vezetőikkel és azzal függ össze, hogy vidéken egy foglalkozáson belül kevesebb lehetőség kínálkozik a mun-

kahely-változtatásra, mint Budapesten, ezért a munkahely-változtatás gyakrabban jár együtt foglalkozásváltozással is.

Földrajzi mobilitás szempontjából Budapest és vidék között szinte teljesen egyirányú mozgást tapasztaltunk. Budapesti értelmiségieink közel 60 százaléka vidéken született, ugyanakkor a vidéki értelmiségnek mindössze 5 százaléka volt budapesti születésű. A vidékről a fővárosba "elszármazó" értelmiség ellenében tehát Budapest nagyon kevés értelmiségit "ad cserébe" a vidéknek.

A földrajzi mobilitásra vonatkozó különböző adatok azt mutatják, hogy az az értelmiségi, aki egyszer megvetette a lábát Budapesten, az onnan el nem mozdul. /Például mindössze 7 százaléka kíván vidékre költözni./ Néhány adat arra is utal, hogy az évek múlásával egyre nehezebb vidékről a fővárosba kerülni. Már felmérésünk idején is a budapesti válaszadók több mint 90 százaléka legalább 15 éve lakott Budapesten. /Ezen belül kb. 40 százalék születésétől kezdve a fővárosban lakott./ A budapesti válaszadók 1 százalékát sem tették ki azok, akik 2 éve vagy ennél rövidebb ideje laktak Budapesten.

A társas kapcsolatokról

A budapestiek kb. 90, a vidékiek kb. 80 százaléka jár össze helyben lakó baráti vagy rokoni családokkal. A más településen lakókkal fenntartott társas kapcsolatok aránya viszont már nagyobb mértékben különbözik: a vidékieknél kb. 80, de a fővárosi értelmiségnél csak alig 60 százalék volt.

Azok a budapesti értelmiségiek, akik korábban vidéken éltek, természetesen több vidéki kapcsolattal rendelkeznek, mint a "bennszülött" fővárosiak. Érdekes viszont, hogy Budapestre kerülésük után szinte csak a vidéki városokban lakókkal tartják fenn továbbra is kapcsolataikat, a falun élőkkel alig. Ez elsősorban azoknál a budapesti értelmiségieknél figyelhető meg, akik bejárták a falu-vidéki város-főváros lépcsőfokokat. Akik közvetlenül faluról kerültek a fővárosba, azok közül vi-

szonylag többen tartanak fenn társas kapcsolatokat falun élő barátokkal, rokonokkal.

A társas kapcsolatok vizsgálata lehetővé teszi a társadalmi rétegek közötti elkülönülés tényének, illetve mértékének megállapítását is. A felmérésünkben érintett értelmiségiek kb. felének baráti köre teljesen zárt: Budapesten a válaszadók 57 százaléka, vidéken 45 százaléka kizárólag értelmiségekkel barátkozik. Egy későbbi vizsgálatunk^x szerint - amelyben értelmiségieket és munkásokat is megkérdeztünk - a baráti kör a szakmunkások körében még zártabb, mint az értelmiségnél: itt az értelmiségi válaszadók kb. 60 százaléka barátkozik értelmiségekkel, a szakmunkásoknak viszont 75 százaléka szakmunkásokkal.

A munkahelyhez kapcsolódó barátkozás Budapesten alacsonyabb arányu, mint vidéken, s ez a különbség különösen a különböző beosztásuak közötti kapcsolatok esetében kirívó: Felletteseivel, illetve beosztottaival a budapesti értelmiségiek kb. egyharmada, a vidékieknek pedig kb. kétharmada barátkozik! Az ugynevezett "felfelé barátkozás", a munkahelyi fellettesekkel fenntartott baráti kapcsolat a vezető beosztásu válaszadók körében mind Budapesten, mind vidéken gyakoribb volt, mint a beosztott dolgozóknál. A felfelé barátkozás részben a munkakapcsolatokból is adódik, részben bizonyos "helyezkedési" törekvéseket is takarhat. Budapesten ezt kevésbé tartják fontosnak, mint vidéken, ami arra is utal, hogy a munkahelyi előmenetel, illetve az elért pozíció megtartása szempontjából a fellettesekkel való barátkozásnak vidéken fontosabb szerepe lehet.

Kulturális szokások

A különböző kulturális intézményeket Budapesten gyakrabban, illetve többen látogatják, mint vidéken. Moziba és színházba pl. a vidéki válaszadóink kb. 20-20, a budapestieknek pedig kb. 30-30 százaléka jár havonta legalább egyszer. Az eltérés minden bizonnyal elsősorban a lehetőségek és a műsor-

választék eltérő voltával függ össze, és mint ilyen, tulajdonképpen természetesnek mondható.

Vidéki értelmiségünk a kulturális aktivitás olyan területén is elmarad azonban a fővárositól, ahol ezt ellátottsági, hozzájutási problémák nem indokolnák. Ez pedig az olvasás területe. Vegyük részletesebben szemügyre ezen belül például a könyvolvasást. A felméréseket megelőző három hónapban nem olvasott szépirodalmat a budapestiek 16, a vidékiek 30 százaléka. Ugyanebben az időszakban a budapestiek közel felé, a vidéki értelmiségnek viszont csak egyötöde olvasott négy vagy ennél több szépirodalmi tárgyú könyvet. Nagyon érdekesen alakul a szépirodalom olvasása beosztási szintek szerint. Budapesten a beosztási szint emelkedésével párhuzamosan egyre többen olvasnak szépirodalmat, vidéken viszont éppen ellenkezőleg, minél magasabb beosztásban van valaki, annál kevésbé olvassa a szépirodalmi könyveket.

A kevesebb irodalmi értéket tartalmazó szórakoztató könyveket vidéken és Budapesten egyforma arányban olvassák. A világirodalom klasszikusainak olvasásánál sem találtunk lényeges eltérést. A huszadik századi magyar irodalom olvasásánál már viszonylag jelentős a budapestiek előnye, huszadik századi külföldi szépirodalmat és magyar klasszikusokat viszont jóval kevesebben olvastak vidéken, mint a fővárosban.

Felvetődik a kérdés, hogy meg lehet-e vagy meg kell-e róni a vidéki értelmiséget azért, hogy a nagyjából hasonló hozzájutási lehetőségek ellenére jóval kevesebb szépirodalmi könyvet olvas, mint fővárosi pályatársai. Azt hiszem, erről nem lehet szó. A szépirodalom olvasása ugyanis véleményem szerint önmagában nem érték, csak akkor, ha az olvasó igényli és be is fogadja az irodalmi élményt. Ennek pedig - ahogyan azt már számtalan olvasásszociológiai kutatás feltárta - számos feltétele van, s ezek közül nem egy tekintetben a vidéki értelmiség a fővárosinál kedvezőtlenebb helyzetben van. Lássunk erről néhány példát!

A szépirodalom élvezetét - ugyanugy, mint a különböző művészetét - meg kell tanulni, s ennek két legfontosabb színtere a család és az iskola. Mint ismeretes, vidéki értelmiségieink jóval nagyobb hányada nőtt fel munkás és parasztcsaládban, mint a budapestieké, s ez - a mi adataink szerint is - kevesebb alkalmat adott az olvasási igények kifejlesztésére. Az ötvenes évek sematikus irodalomtanítása /és tegyük talán hozzá: irodalma/ - amelyet vidéken következetesebben vittek véghez, mint a fővárosban - korosztályok számára neheztette meg az olvasás élvezetének, a szépirodalmi élménynek a megismerését.

A szépirodalom élvezetéhez megfelelő hangulat és körülmények szükségesek, amelyeknek azok a nehézségek sem kedveznek, melyeket ujabban a "vidékliség problémái" címszó alatt szokás emlegetni.

Az olvasás az életmódnak, ezen belül a szabad idő eltöltési szokásoknak is függvénye, s ezen a területen az egyének vidéken feltehetően a fővárosinál kevesebb lehetősége nyílik az autonómiára, inkább "együtt kell menetelnie a többiekkel", s így kevesebb ideje és módja nyílik olyan, teljesen individuális tevékenységre, mint az olvasás. E fejtegetések után már nem lehet meglepő, hogy a budapestiek egynegyedével szemben a vidéki értelmiség több, mint fele a felméréseket megelőző három hónapban egy szalkönyvet sem olvasott, s 500 kötetet meghaladó házikönyvtárral a budapestiek 35 százaléka, a vidékieknek pedig csak 20 százaléka rendelkezett.

Társadalmi-politikai aktivitás

Különböző módszertani és politikai megfontolások miatt a társadalmi-politikai aktivitás tartalmát nem csupán a legfontosabb formai elemeit vizsgálhattuk. Ezek a formai elemek is igen fontosak, hiszen azon túl, hogy az aktivitás keretét képezik, sokszor a tevékenység lehetőségét is megszabják.

A legfontosabb ilyen tényező a társadalmi-politikai szervezetekhez tartozás, ezen belül is a párttagság. Vidéki értelmiségi válaszadóink 41, a budapestiek 30 százaléka volt tagja az MSZMP-nek felméréseink idején. /Utóbbit azért kell hangsúlyozni, mert az elmúlt 10 évben nőtt a párt taglétszáma, és ennek során az értelmiségi tagok aránya is változhatott./ Annak, hogy a vidéki értelmiség körében adataink szerint magasabb a párttagok aránya, több oka is lehet. Egyik mindenesetre módszertani eredetű. Arról van szó, hogy budapesti felmérésünkben a felsőszintű vezetők száma - a válaszadás megtagadása miatt - kb. 100 fővel alacsonyabb az arányosnál. Mivel közismert, hogy a párttagok aránya a beosztási szinttel párhuzamosan emelkedik /a felsőszintű vezetők körében a párttagok aránya mindkét felmérésünkben több, mint kétszeresen meghaladta a beosztott értelmiségnél tapasztalhatót/, a felsőszintű vezetők kisebb száma miatt a párttagok aránya budapesti válaszadóink között eleve alacsonyabb a ténylegesnél. Ez a mintavételi torzítás azonban számításaink szerint legfeljebb 4 százalékos eltérést okozhatott, a párttagság magasabb aránya a vidéki értelmiség körében ettől függetlenül fennállt.

A politikai aktivitás alapvető formai jellemzője a párttagság aránya alapján tehát a vidéki értelmiség aktívabbnak mutatkozott a fővárosinál. Ha viszont a párttagok közül azokat tekintjük, akik párttiszséggel vagy pártmegbízatással rendelkeznek, a fővárosi értelmiségi párttagok a vidékiekhez képest aktívabbnak tűnnek.

A szakszervezeti tagság Budapesten elterjedtebb, a népfrejtevékenység pedig inkább a vidéki értelmiségre jellemző. A tanácsi munkában való részvétel a vidéki értelmiség körében jóval elterjedtebb, mint Budapesten, a budapesti értelmiséget kevésbé vonják be munkájukba a helyi tanácsok. A budapestiek kb. 20 százalékaival szemben a vidéki értelmiség 42 százalékatól kért véleményyt a helyi tanács szakmai vagy egyéb kérdésekben.

A felméréseket megelőző 3 évben a vidéki értelmiség több mint fele, a budapestieknek pedig csak 40 százaléka tett valamilyen javaslatot államigazgatási, párt- és más társadalmi szervezeteknek. A budapesti értelmiség 12 százalékanak, ugyanakkor a vidékiek 24 százalékanak volt olyan javaslata, amelyet az említett szervezetek meg is valósítottak.

Politikai-közüéleti tájékozódási lehetőségeit a fővárosiak fele, a vidéki értelmiség 40 százaléka tartotta teljesen ki-elégítőnek. A budapestieknek kb. 60, a vidékieknek pedig 80 százaléka jelezte, hogy hiányát érzi a megfelelő politikai-közüéleti információnak!

A különböző politikai tájékozódási lehetőségek közül a vidéki értelmiség 80 százaléka első helyen a televíziót említette, míg a budapestieknek csak egyharmada jelölte a tévét első helyen. A budapestieknek sokkal fontosabbak voltak a folyóiratok és a pártinformáció, mint a vidéki értelmiségnek. A folyóiratokat pl. a budapestiek egyharmada, a vidékieknek kevesebb, mint egyhuszada említette a legfontosabb politikai információs forrásként, s a pártinformációról a budapestiek 11, a vidékieknek viszont csupán 1 százaléka mondta ugyanezt! Fontosságát tekintve második helyre mind vidéken, mind Budapesten a rádió került, s vidéken a legtöbben harmadsorban fontosnak ítélték a folyóiratokat és a pártinformációt.

A vidéki válaszadók kb. 80, a budapestiek kb. 60 százaléka végez a munkaköri kötelezettségén túl terjedő politikai-közüéleti tevékenységet, s ezt mind Budapesten, mind vidéken a válaszadók feletteseinek és munkatársainak egyaránt kb. a fele megfelelően meg is becsüli, a többiek egyszerűen tudomásul veszik.

Összegezeként a kérdés úgy merül fel, hogy vizsgálódásaink alapján milyennek láttuk a vidéki értelmiség társadalmi helyzetét a budapesti értelmiségéhez viszonyítva?

A vidéki értelmiség társadalmi helyzete minden vizsgált területen kedvezőtlenebbnek mutatkozott a fővárosiánál.

Van azonban még valami, ami a felmérések eredményei mögött lappang: a vidéki értelmiség kiszolgáltatottsága. Ennek alapja egyrészt az értelmiségi munkakörök viszonylag korlátozottabb száma, főként egyes értelmiségi szakmákban, másrészt a kollektíva, illetve a vezetők fővárosinál jóval nagyobb kontrollja az egyének felett. Utóbbival kapcsolatos az, a vidéken tapasztalható jóval nagyobb "igazodási" hajlandóság, amelyet pl. a munkahelyi barátkozásnál megfigyelhettünk, vagy amely abban is megmutatkozott, hogy Budapesten több mint száz értelmiségi /a jelöltek több mint 10 százaléka/ megtagadta a válaszadást az MSZMP KB megbízólevelével jelentkező kérdőbiztosoknak, míg vidéken egyetlen ilyen eset sem fordult elő!

A vidéki értelmiséget mindezeneken felül a fővárositól nagyobb mértékű közéleti tevékenység is "terheli". A fentiek ellenére számos vonatkozásban mégis elégedettebbnek mutatkozott a budapesti értelmiségnél. Ez azt a benyomást kelti, hogy bizonyos mértékig visszaélünk a vidéki értelmiség hátrányos helyzetével, s a fővárosiakhoz viszonyítva jobban kihasználjuk a vidékieket.

Felmerül a kérdés: Mit tegyünk ebben a helyzetben? Elégedetlenkedjünk, vagy beletörődjünk? Azt hiszem, egyik sem célravezető. Megítélésem szerint a vidéki értelmiség hátrányos helyzetét nagyrészt olyan objektív körülmények határozzák meg, amelyek megváltoztatásához részben jelentős anyagi ráfordítások, részben a társadalmi fejlődéssel együttjáró változások szükségesek, s ezek nem mennek máról holnapra. Vannak azonban a hátrányos helyzetnek olyan okai is, amelyek viszonylag rövid idő alatt megváltoztathatók. Ilyen pl. az elszigeteltség és a vele járó információhiány. Elsősorban szakmai kapcsolatok kialakítása és fenntartása más vidéki körzetekben és a fővárosban élő értelmiségiekkel, különböző helyi klubok működtetése segíthet felszámolni ezt a gondot.

Nagyon fontos az értelmiség helyzete szempontjából, hogy milyen a helyi, elsősorban a megyei vezetés. Megfelelő összefogással viszonylag rövid idő alatt befolyásolni lehet a különböző szintű vezetőket a különböző értelmiségi szakmai cso-

portokkal való leggyümölcsözőbb együttműködés kialakítása érdekében.

Hosszabb távon két fő tevékenységi irányt javasolnék a vidéki értelmiség helyzetének javítására. Egyfelől arra kell törekedni, hogy a kultúra és a tudomány egy-egy területén a főváros tulsulyát - esetenként egyeduralmát - ellensúlyozzuk az adott tevékenység egyes vidéki centrumokban történő erőteljes fejlesztése révén. /Ennek jó mozgatója lehet egy kis egészséges lokálpatriotizmus is./ Célunk legyen, hogy egy-egy területen ne a főváros, hanem más városunk jelentse a tevékenység legmagasabb szintjét országunkban. Erre egyre több példát láthatunk országszerte, nem kell tehát semmit "feltalálni".

Másfelől jelentősen javítaná a vidéki értelmiség helyzetét is a demokratizmus, a társadalmi nyilvánosság eddigiénél jóval jelentősebb mértékű erősödése. Fokozni kell erőfeszítéseinket a szocialista demokrácia fejlesztésének megjavítására mozgalmi téren és állampolgári vonatkozásban egyaránt.

Az értelmiségi tevékenységre mind vidéken, mind a fővárosban egyre nagyobb szükség van. Gazdasági és társadalmi fejlődésünk következő évtizedeiben növekedni fog az értelmiségi munka fontossága, az értelmiség szerepe nő. Optimisták lehetünk tehát a vidéki értelmiség helyzetének javításával kapcsolatban, mivel a fejlődésnek ezt a tendenciáját társadalomvezetésünk már évekkel ezelőtt felismerte, amivel együtt jár az is, hogy fokozódik a figyelem az értelmiségi problémák iránt. Ez egyre kedvezőbb légkört teremt az értelmiség gondjainak felvetéséhez és elősegíti a megoldást is, amely az elmúlt évtizedben jelentősen közelebb került mindennapjainkhoz.